

*Admir Muharem**¹

RECIDIVIZAM I UBISTVO U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak:

Recidivizam ili kriminalni povratak predstavlja društveno opasnu pojavu koja se ogleda u ponovnom činjenju krivičnih djela. Ova pojava je ujedno najbolji pokazatelj uspješnosti krivičnog prava na sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta. Ono što je opasnije od uobičajnog povrata, je povratak kojim se čini krivično djelo ubistva. Sprečavati i suzbijati ove ekstremno opasne pojave je obaveza svakog modernog društva. Da to baš i nije jednostavno ukazuju mnoga istraživanja. Autor upravo ovim empirijskim radom „osvjetljava“ zastupljenost ovih pojava u bosansko-hercegovačkom entitetu FBiH. Iznoseći podatke o povratu među učiniteljima ubistava, autor želi alarmirati i podstaći akademsku zajednicu na djelovanje jer ljudski život je i suviše dragocijen. Ukazujući na pojedine karakteristike povratnika autor ujedno predstavlja i moguće uzroke kriminalnog povrata, ali i na potrebu preispitivanja važećih zakonskih „rješenja“ kad je riječ o suzbijanju recidiva.

Ključne riječi: krivično pravo, kriminologija, krivično djelo ubistva, recidivizam, kriminalni povratak

1. Uvod

Kriminalni povratak ili recidivizam predstavlja posebnu pojavu za koju mnogi opravdano kažu da je direktna prijetnja uspostavljenom konceptu penoloških tretmana i uopšteno samoj ideji popravljanja posrnuli članova društva. Da li je kriminalni povratak ustvari pokazatelj da je nemoguće izvršiti korekciju usvojenih normi kriminalnog ponašanja pojedinaca ili je jednostavno splet nesretnih okolnosti? Mnoga istraživanja ukazuju da su delikventi velikim dijelom povratnici. Podaci iz 1946. godine u Americi o otpuštenim zatvorenima zbog teških zločina ukazuju da je oko 51 % tih zatvorenika već ranije bilo u zatvorima, tj. da su bili povratnici u činjenju krivičnih djela.² Posmatrano kroz historiju kriminalni povratak ili recidivizam je doživljavan kao veoma opasna društvena pojava koju treba najstrožije kažnjavati. Na strožije kažnjavanje osoba koje ponovo čine krivična djela nailazimo još u *Digestama i*

¹ Magistar iz oblasti kriminalistike, uposlenik MUP-a Kantona Sarajevo, Uprava Policije, e-mail: amuharem-k@fkn.unsa.ba; admirmuharem@hotmail.com

² M. A. Eliot, *Zločin u Savremenom društvu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1962, 79.

Justinijanovom kodeksu.³ Povećenja krivične odgovornosti osoba koje ponovo čine krivična djela nalazimo i u kananoskom pravu. Kriminalni povrat kao opšti krivični institut se tek proučava u srednjem vijeku u italijanskom pravu. Postojanje povrata, odnosno dva krivična djela se smatralo kao ispoljavanje navike za činjenje krivičnih djela, što je mijenjalo i samu kvalifikaciju krivičnog djela. Kazna se obavezno pooštravala, a mogla se izreći i teža vrsta kazne. Tako se za višestruki povrat, odnosno treću učinjenu krađu, mogla izreći i smrtna kazna.⁴ Francuskim krivičnim zakonom iz 1810. godine, otpočine razvoj instituta povrata u modrenom smislu. Kriminalni povrat ili recidivizam je shvatan različito. Prema jednom shvatanju koga su zastupali *Carnit, Tissot, Pagano, Carmingani* povrat ne treba da bude otežavajuća okolnost jer je prije svega uslovljen socijalnim okolnostima. Tako da se ponovno padanje u kriminalitet ne može pripisati krivici delikventa. S tog stanovišta nepravedno je i pooštavanje kazne zbog povrata, jer je kazna za ranije učinjeno krivično djelo svakako odslužena.⁵ Bilo je i mišljenja da povrat treba tretirati kao olakšavajuću okolnost, jer je osoba u povratu više žrtva navike nego slobodnog odlučivanja. *Pessina i Haus* su zastupali umjereno mišljenje prema kome je potrebno sudu prepustiti ocjenjivanje da li se povrat treba smatrati otežavajućom okolnošću pri izricanju kazne. Međutim, većinom je preovladavalo mišljenje da povrat treba strožije kažnjavati. Ovakvo mišljenje su zastupali *Helie, Rossi, Romagnossi i Carara*.⁶ Predstavnici klasične škole su bili protiv povrata kao apstraktnog i apsolutnog instituta koji bi trebao isključivo predstavljati otežavajuću okolnost. Da li povrat treba tretirati kao otežavajuću okolnost, prema njihovom mišljenju bi trebalo prepustiti sudu da u svakom konkretnom slučaju o tome odlučuje.⁷

2. Pojam recidivizma

Riječ recidivizam potiče od latinske riječi *recidive* što znači *koji se ponavalja*, tako da je *recidivist* osoba koja je ponovo načinila prijestup, grešku, odnosno krivično djelo.⁸ Recidivizam ili kriminalni povrat (*iterum cadere* – ponovo pasti) u suštini označava ponovo činjenje krivičnih djela, tj., ponavljanje inkrimisane - zabranjene radnje.⁹ U teoriji su prisutna različita

³ J. Đ. Tahović, *Krivično pravo – opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1961, 275.

⁴ *Ibid.*, 275-276.

⁵ *Ibid.*, 276.

⁶ *Ibid.*, 276.

⁷ *Ibid.*

⁸ M. Bunjevac, *Recidivizam*, Planjax Komerc, Tešanj, 2014, 15.

⁹ Z. Šeparović, *Kriminologija i socijalna patologija*, Biblioteka udžbenici i skripta, Zagreb, 1981, 279.

shvatanja određivanja pojama recidivizma. On se uglavnom posmatra kroz prizmu krivično-pravnog, kriminološkog i penološkog shvatanja. Zbog toga Morris zaključuje da je nemoguće postaviti jednu definiciju recidivizma koja bi bila općeprivačena.¹⁰ Kao rezultat tako podjeljenih mišljenja o recidivizmu u stručnoj literaturi nalazimo tri različite definicije recidivizma. To su krivično-pravne, kriminološke i penološke definicije.

Recidivizam ili povrat u *krivičnom pravu* predstavlja pojavu ponovnog činjenja krivičnog djela neke osobe koja je ranije učinila krivično djelo za koje je sankcionisana. To obuhvata ponovno činjenje istog, istorodnog ili drugog krivičnog djela.¹¹ U teoriji krivičnog prava mnogi smatraju da je recidivizam ili povrat otežavajuća okolnost koja treba da utiče na odmjeravanje kazne. Prema ovom shvatanju postojanje povrata nam pokazuje da ranija kazna ni po vrsti, ni po načinu izvršenja, nije djelovala popravljajuće na učinitelja. Stoga je potrebno pri ponovnom kažnjavanju izreći oštriju kaznu. Pooštavanje kazne se smatra normalnom kriminalno-političkom i preventivnom reakcijom na povrat.¹² Prema drugom shvatanju, postojanje povrata kod učinitelja krivičnog djela nije samo okolnost koju treba posmatrati kod odmjeravanja kazne, već se ova okolnost treba posmatrati i kod utvrđivanja krivične odgovornosti, odnosno krivice. Postojanje povrata u činjenju krivičnog djela prema ovom shvatanju ukazuje na ispoljavanje upornosti u činjenju krivičnih djela, što mijenja subjektivni elemenat krivičnog djela, a zbog toga se mijenja i težina tog krivičnog djela. Tako da povrat povećava i krivičnu odgovornost učinitelja.¹³ I prema trećem shvatanju, povrat predstavlja opasno stanje koje učinitelj ispoljava upornim ponavljanjem krivičnog djela, iz čega proizilazi da redovna sredstva krivične represije nisu dovoljna za njegovo popravljanje. Prema ovom shvatanju, povrat u činjenju krivičnog djela, predstavlja okolnost koja ukazuje na povećanu krivičnu odgovornost, odnosno krivicu i opasno stanje učinitelja djela u povratu. Dakle, recidivizam ili kriminalni povrat nije slučajna okolnost koja se može svrstati među ostale okolnosti, već je izraz ličnosti učinitelja koji ponavljajući krivično djelo manifestuje posebnu naklonost ka činjenju krivičnih djela, a koja se ne može iskorijeniti redovnim mjerama krivične represije.¹⁴

¹⁰ S. Konstantinović – Vilić/ V. Nikolić – Ristanović /M., Kostić, *Kriminologija*, treće izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Pelikant print d.o.o., Niš, 2009, 239; Z., Šeparović, 279.

¹¹ B. Čejović/M. Kulić, *Krivično pravo*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2011, 247.

¹² J. Tahović, 277.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*; S. Srzentić/ A. Stajić, *Krivično pravo Federativne narodne republike Jugoslavije*, opšti deo, treće dopunjeno i izmjenjeno izdanje, Savremena administracija Beograd, 1961, 313.

Prema **kriminološkom shvatanju**, recidivizam ili kriminalni povrat označava činjenje drugog krivičnog djela u životu učinitelja, bez obzira da li mu je za prethodno izrečna pravosnažna sudska sankcija. Prema nekim kriminološkim mišljenjima za postojanje recidiva ili povrata, čak je nebitno da li je prethodno krivično djelo uopšte i otkriveno. Suština kriminološkog shvatanja pojma recidiva ili povrata je postojanje, odnosno učinjenje novog krivičnog djela.¹⁵ Kriminološka shvatanja se najčešće vezuju za određena svojstva ličnosti učinitelja. To su prije svega navike i sklonosti za kriminalnim ponašanjem i uglavnom se odnosi na profesionalne delikvente i delikvente iz navike. Zbog takvih odlika ove delikvente najčešće smatraju nepopravljivim. Smatra se da ponovno činjenje krivičnih djela ukazuje na razvijene kriminalne sklonosti, što povećava recidivizam. Neki smatraju da je navika osnovna komponenta zbog koje dolazi do recidivizma, odnosno da upravo zbog navike kao stereotipnog oblika reagovanja i ponašanja, recidivisti lako dolaze u situacije ponovnog činjenja krivičnog djela. Upornost u kriminalnom ponašanju recidivista, također može biti uzrokovana i određenim patološkim osobinama kao što su mentalna defektnost, emocionalna nestabilnost, psihoze i druga mentalna oboljenja. Istraživanja ukazuju da se kriminalni povrat veoma često javlja kod osoba koje odlikuje siromaštvo, nezaposlenost, nesređeni porodični odnosi, neobrazovanost i slično. To su uglavnom frustrirane osobe koje pokazuju manjak tolerancije na spoljne uticaje i pritiske, sa izraženim kompleksom niže vrijednosti i opsesijom da im se čini nepravda. Obično najveća opasnost od recidiva ili povrata u kriminal postoji u nizu od nekoliko godina nakon učinjenja prvog krivičnog djela. Kratki vremenski intervali između učinjenih krivičnih djela nam ukazuje na razinu razvijene navike i sklonosti ka kriminalnom ponašanju.¹⁶ Iako periodično dolazi do smanjenja globalnog kriminaliteta, recidivizam ostaje u istom obimu ili čak raste. Ferry je još davno iznio mišljenje da je preko 50% osuđenih učinitelja u povratu, dok je Van Bemmelen smatrao da je taj procenat manji i da iznosi oko 35%. Mnoga istraživanja su potvrdila da je razvoj recidivizma u zapadnim zemljama neovisan od razvoja opšteg kriminaliteta. S toga se može reći da je recidivizam ili kriminalni povrat upravo onaj dio ukupnog kriminaliteta koji predstavlja povećanu društvenu opasnost, upravo zbog svoje postojanosti. Zbog te postojanosti kriminalni povrat se smatra tvrdokornom i postojanom socijalnom pojavom otpornom na sve dosada poznate i primjenjene mjere suzbijanja i sprječavanja kriminalnog ponašanja. On posebno iskazuje tendenciju širenja u

¹⁵ B. Čejović/M. Kulić, 247; M. Bošković/ M. Marković, *Kriminologija sa elementima viktinologije*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2015, 339.

¹⁶ M. Milutinović, *Kriminologija*, Peto dopunjeno i prerađeno izdanje, Savremena Administracija, Beograd, 1985, 229.

nepovoljnim društvenim sredinama.¹⁷

Prema *penološkoj* definiciji, recidivizam ili kriminalni povratak označava ponovni dolazak osuđenog lica u kaznenu ustanovu na izdržavanje kazne zbog novog krivičnog djela. Dakle, povratnikom se smatra svaki osuđenik na izdražavanju izrečene kazne u kaznenom zavodu, koji je već izdražavao sankciju zbog ranije učinjenog krivičnog djela, u toj ili nekoj drugoj kazneno-popravnoj ustanovi.¹⁸ Sa penološkog aspekta kriminalno ponašanje predstavlja moralnu devijaciju ličnosti, na šta se u procesu preodgoja i resocijalizacije mora obratiti posebna pažnja. Procesom preodgoja u zatvorskim ustanovama u suštini se nastoje korigovati i dograditi nedostaci u ličnosti osuđenika. Osnovni cilj preodgoja je smanjenje ili potpuno uklanjanje propusta koji su nastali kod osuđenika u redovnom procesu socijalizacije. S druge strane, resocijalizacijom se nastoji napraviti otklon od uzroka kriminalnog ponašanja, pomoći osuđenom lica da se prilagodi sredini i njenim očekivanjima, te da se takvo lice nauči poštivanju formalnih i neformalnih društvenih pravila.¹⁹ Stoga je ponovni dolazak učinitelja krivičnog djela na izdržavanje kazne pokazatelj da ranije izrečena kazna i primjenjeni penološki tretaman nisu dali pozitivni rezultat preodgoja i resocijalizacije.²⁰

3. Vrste recidivizma

U stručnoj literaturi su prisutne mnoge klasifikacije recidivizma ili povrata. One najčešće pominjane vrste recidivizma ili povrata u krivično – pravnoj literaturi su: 1) *Pravi i prividni povratak* – Pravim povratom se označava učinitelj koji nakon izdržane kazne za neko krivično djelo, ponovo učini novo krivično djelo. Za razliku od pravog, prividni povratak predstavlja učinjenje novog krivičnog djela nakon ranije osude bez obzira da li je ranije izrečena kazna izvršena ili ne. Pobornici prividnog povrata smatraju da je suština kriminalnog povrata u samom ponavljanju krivičnog djela bez obzira na status ranije izrečene kazne. Za njih je irelevantno da li je ta ranija kazna izvršena ili nije; 2) *Opšti i posebni (specifični) povratak* – Pod opštim povratom se smatra ponavljanje bilo kojeg krivičnog djela, dok se pod posebnim ili specijalnim povratom smatra ponovno činjenje istog krivičnog djela ili krivičnog djela iste prirode. U nekim krivičnim zakonima se samo posebni povratak smatrao otežavajućom okolnošću, međutim u većini zakona se oba ova povrata uzimaju

¹⁷ M. Singer/ I. Kovčo – Vukdin/ I. Cajner – Mraović *Kriminologija*, treće izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Globus, Edukacijsko –rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2002, 240-241.

¹⁸ S. Konstantinović- Vilić, *et al.*, 233.

¹⁹ H. Korać, *Penologija – Izvršno krivično pravo*, Pravni fakultet Kiseljak, 2010, 236.

²⁰ S. Konstantinović-Vilić, *et al.*, 233.

u obzir prilikom odmjeravanja kazne; 3) *Vremenski određen i vremenski neodređen kriminalni povrat* – Kod vremenski određenog povrata potrebno je da između ranije izrečene ili izdržane kazne i novog krivičnog djela, proteklo određeno vrijeme. Kod vremenski neodređenog povrata svako novo činjenje krivičnog djela smatra se povratom, bez obzira na proteklo vrijeme između ranije izrečene ili izdržane kazne i novog krivičnog djela; 4) *Prosti povrat i povrat iz navike* – Međusobno se razlikuju po prirodi krivičnih djela i po prirodi psihičkog stanja učinitelja krivičnog djela. Kod prostog povrata ili recidiva se u obzir uzima priroda, jednorodnost ili raznorodnost krivičnih djela, dok se kod povrata iz navike vrednuje priroda psihičkog stanja učinitelja. Povrat iz navike se u savremenom krivičnom pravu razvrstava na: povrat iz navike u užem smislu, profesionalni povrat i povrat po tendenciji;²¹ 5) *Obični i višestruki povrat* – Obični povrat označava ponovno činjenje istog ili drugog krivičnog djela, dok višestruki povrat podrazumijeva činjenje krivičnih djela u više navrata za koja su izricane sankcije.²²

Kad je riječ o Krivičnom zakonu FBiH, on ne definiše institut povrata ili recidivizma, osim što navodi da će sud prilikom odmjeravanja kazne učinitelju za krivično djelo učinjeno u povratu, posebno uzeti u obzir je li ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, jesu li oba djela učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude ili od izdržane ili oprostene kazne (čl. 49. st. 2. KZ FBiH).²³ Dakle, prilikom odlučivanja da li će povrat uzeti kao otežavajuću okolnost zakon, posebno sugerije sudu da procjenjuje odnos ranije učinjenog i novog krivičnog djela. U odnosu na ranija rješenja iz perioda SFRJ, može se zaključiti da je zakonodavac odustao od instituta višestrukog povrata, koji je omogućavao pooštavanje kazne čak i do dvostruke mjere propisane kazne, jer je ocijenjena kao neosnovana i suprotna osnovnim načelima krivičnog prava.²⁴ Pitamo se da li je takva odluka zaista ispravna i opravdana. Da li blaga kaznena politika upravo doprinosi da učinitelji sa „lakših” krivičnih djela prelaze na nivo težih ili izrazito teških krivičnih djela, kakvo je zasigurno krivično djelo ubistva? Ono što mogu primijetiti svi oni koji se bave kriminalitetom kao pojavom jeste da se glavnina kriminala i krivičnih djela skoro uvijek „vrti” oko istih osoba. Šta nam to ukazuje?

²¹ J. Tahović, 277; B., Čejović/ M., Kulić, 249.

²² M. Milutinović, 226.

²³ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

²⁴ M. Babić u: *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u BiH*, Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, 2005, 278.

4. Klasifikacija recidivista

S obzirom da recidivisti (povratnici) ne predstavljaju homogenu grupu, već se značajno razlikuju po socijalnim, psihološkim i drugim odlikama teško je napraviti određenu klasifikaciju koja bi obuhvatila sve tipove povratnika. Zbog toga još uvijek nije nastala jedinstvena klasifikacija koja bi bila opšte-prihvaćena.²⁵ Jedna od prvih kriminoloških klasifikacija povratnike ili recidiviste razvrstava na: 1) *Delikvente iz navike* – to su obično društveno neprilagođene osobe kod kojih se ponavljanjem krivičnih djela postepeno stvara navika za kriminalnim ponašanjem, koje im omogućava da se od takve djelatnosti izdržavaju. Sa činjenjem krivičnih djela najčešće počinju u ranoj mladosti, tako da im takvo ponašanje postaje svakodnevica. Po nepisanom pravilu u ovu skupinu povratnika spadaju osobe sa psihičkim nedostacima, lošeg odgoja i niskog stepena obrazovanja, nenaviknute na rad i obaveze. Ove osobe često pate od kompleksa niže vrijednosti i isfrustriranosti još od djetinjstva. Odlikuje ih povodljivost, česte krize i nepodobnost za resocijalizaciju; 2) *Delikventi po tendenciji* su osobe sa izraženom sklonošću za činjenje krivičnih djela koja su endogenog karaktera. Kod ovih povratnika dominiraju unutrašnji faktori koji su najčešće nasljednog karaktera i proizilaze iz same ličnosti. Smatra se da ova kategorija povratnika spada u red osoba sa psihopatskim obilježjima, duševnim oboljenima, nastranostima i delikventima po navici; 3) *Profesionalni delikventi* – tu se ubrajaju osobe kod kojih je kriminalno ponašanje jedna vrsta njihovog stalnog zanimanja, odnosno zanata kojim stiču sredstva za egzistenciju. Svoje kriminalne aktivnosti poduzimaju veoma stručno i organizovano. Odlikuje ih inteligentnost, odlučnost, agresivnost i lukavstvo. Uživaju u lagodnom životu i značajan dio sredstva troše na alkohol, žene i kocku.²⁶

Zanimljivu i operativnu klasifikaciju recidivista nudi *Milosavljević* koji razlikuje: 1) *Profesionalne kriminalce* koje uglavnom čine višestruki povratnici. U ovu skupinu povratnika spadaju osobe čije je opredjeljenje bavljenje kriminalom kao profesijom. To su najčešće delikventi koje se bave organizovanim kriminalom, trgovinom narkoticima i oružjem, provalnici, džeparoši, varalice i falsifikatori; 2) *Poluprofesionalne kriminalce* koji su također višestruki povratnici sa izrečenim kraćim kaznama. Većinom se bave istorodnim krivičnim djelima, ali bez uočljive specijalizacije. U ovu skupinu najčešće spadaju sitni lopovi, preprodavači ukradene robe, šverceri; 3) *Situacione povratnike* koji su osuđivani za manji broj različitih krivičnih djela. Obično njihova kriminalna aktivnost proizilazi iz materijalnih ili ličnih kriza. U nekim slučajevima radi se o poremećenim ličnostima među kojima

²⁵ S. Konstantinović-Vilić, *et al.*, 234.

²⁶ M. Singer *et al.*, 245.

često nalazimo alkoholičare, narkomane, psihoneurotičare i druge psihopatske ličnosti. U ovu skupinu najčešće spadaju osobe koje čine sitne situacione krađe, saobraćajne delikte, nasilnička i seksualna krivična djela; 4) *Ostale povratnike* u koje spadaju sva ona kriminogena lica, odnosno povratnici koji nisu obuhvaćeni prethodnim kategorijama.²⁷

Cavanove nudi sljedeću klasifikaciju kriminalnih ponašanja, odnosno recidivista. On razlikuje: 1) *profesionalne kriminalce*; 2) *organizovane kriminalce*, odnosno pripadnike ogranizovanog kriminala; 3) *kriminalce koji ne žive u kriminalnom svijetu* (slučajni, situacioni, epizodni i činovnički kriminalitet); 4) *kriminalce iz navike* (alkoholičari, skitnice, narkomani, sitni lopovi i preprodavači); 5) *kriminalce koji su loše prilagođeni* (psihotične, psihoneurotične i psihopatske ličnosti).²⁸

Pinatel razlikuje: 1) *hronične delikvente* – u ovu skupinu ubraja profesionalne i društveno neadaptirane delikvente koji se kriminalom bave kao profesijom; 2) *slučajne delikvente* – u ovu skupinu ubraja delikvente čija kriminalna aktivnost predstavlja izuzetak u odnosu na njihovo redovno ponašanje; 3) *marginalne delikvente* – u ovu grupu ubraja delikvente koji su između hroničnih i slučajnih delikventa.²⁹

R. Vienne recidiviste dijeli na *aktivne antisocijalne delikvente* i *asocijalne delikvente*.³⁰ *St. Hurwitz* ističe dva tipa povratnika i to *delikvente iz navike* koji mogu biti aktivni i pasivni, te *opasne kriminalce* koji predstavljaju ozbiljnu prijetnju javnom redu i miru.³¹ *Mezger* povratnike razvrstava na: 1) *situacione delikvente* (konfliktni delikventi, delikvente iz navike i delikvente po razvoju); 2) *delikvente zbog karaktera* (delikventi namah, delikventi iz sklonosti).³²

5. Osnovna obilježja recidiva i recidivista

Recidivizam ili povratništvo je društvena pojava *sui generis* koja ujedno zbog svoje postojanosti i negativnog uticaja na okolinu predstavlja društveno opasnu pojavu, a nikako samo zbir pojedinačnih krivičnih djela. Ta pojava je posljedica djelovanja brojnih faktora koji mogu biti socijalnog, individualnog, objektivnog i subjektivnog karaktera. *Bavcon* ukazuje da položaj čovjeka u društvu u kome vlada otuđenost predstavlja osnovni uzrok koji stvara mogućnost za devijantnim ponašanjem. Taj položaj se

²⁷ Z. Šeparović, 281.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*, 281-282.

³⁰ M. Milutinović, 231; M., Bunjevac, 40.

³¹ M. Milutinović, 231.

³² M. Bunjevac, 40.

može različito ispoljavati, ali uglavnom zavisi od tri faktora: 1) konkretnog društvenog statusa pojedinca; 2) uspjeha ili neuspjeha u procesu socijalizacije; 3) stepena društvene organizovanosti.³³ Recidivizam odlikuje postojanost i prilagodljivost promjenama u društvenim tokovima. Obim recidivizma je različit od zemlje do zemlje, na što u značajnoj mjeri utiče kaznena politika, praksa sudova, funkcionisanje ustanova za resocijalizaciju, te drugi elementi. U nekim zemljama povrat je posebno visok i u zapadnim zemljama obuhvata od 50-70% delikvente populacije u zatvorskim ustanovama.³⁴ Primjetan je brži rast povratništva nego kriminaliteta i tendencija njegova širenja u društvenim sredinama koje su jače izložene nepovoljnim društvenim prilikama. Skitnja, alkoholizam, narkomanija, prostitucija i druge socijalno patološke pojave su nezaobilazni i sastavni dio recidivizma. Zapravo, riječ je o heterogenoj pojavi sa različitim oblicima ispoljavanja. Najčešće se reproducira iz samog sebe, iznova u vidu višestrukog povrata.³⁵ Analize pokazuju da među osobama ženskog pola ima znatno manje povrata nego među muškim delikventima.³⁶ Neka od istraživanja pokazuju da povratnike odlikuje manji stepen inteligencije, slabija prilagođenost sredini, agresivnost, prisustvo depresivnih i anksioznih elemenata. Ponovljeni boravci u kazneno-popravnim ustanovama kod ovih osoba stvaraju kriminalni osjećaj što dovodi do ispoljavanja antisocijalnih modela ponašanja.³⁷ Prema istraživanjima, uzroke kriminalnog povrata možemo tražiti u lošim materijalnim uslovima života, nepovoljnim i nesređenim porodicama, niskom stepenu obrazovanja, nezaposlenošću, primjeni neodgovarajućih tretmana prilikom procesa resocijalizacije u zavodskim ustanovama, negativnom uticaju zatvorske sredine u pogledu pretjeranog prilagođavanja zatvorskim uslovima života, neprihvatanju bivših osuđenika u društvenu zajednicu nakon izlaska iz zavodske ustanove, loša postpenalna pomoć, te rana delikvencija.³⁸ Recidivisti se u suštini značajno razlikuju po socijalnim, psihološkim i drugim odlikama, kao i po okolnostima pod kojima čine krivična djela. Jedina skupina recidivista koja ipak ima više zajedničkih karakteristika su profesionalni kriminalci.³⁹

³³ Z. Šeparović, 283.

³⁴ M. Milutinović, 232.

³⁵ Z. Šeparović, 283.

³⁶ M. Milutinović, 232.

³⁷ Z. Šeparović, 281.

³⁸ S. Konstantinović-Vilić, *et al.*, 235.

³⁹ M. Milutinović, 230.

6. Metodologija istraživanja

6.1. Predmet istraživanja

Zadatak ovog rada usmjeren je na utvrđivanje prisustva recidivizma, odnosno kriminalnog povrata među učiniteljima ubistva, što je ujedno i **predmet istraživanja** ovog rada. Istraživanjem povratnika se nastoji doći do korisnih informacija o ovoj društveno-opasnoj populaciji i pojedinim njihovim karakteristikama. Na taj način se želi doprinijeti boljem razumijevanju ove pojave u našem društvu, te podstaći provođenje daljnjih istraživanja uzroka ove pojave i načina njenog suzbijanja.

6.2. Uzorak

Kao izvor podataka za ovo istraživanje korištene su pravosnažne presude izrečene od strane nadležnih sudova u BiH u vremenskom periodu od 2005. do 2014. godine (zaključno sa 31. 12. 2014. godine) zbog učinjenih krivičnih djela ubistava (član 166. KZ FBiH)⁴⁰ na teritoriji FBiH. Drugim riječima, istraživanjem će biti obuhvaćeni svi osuđeni učinitelji zbog učinjenih ubistava na području FBiH kod kojih je evidentirano postojanje ranije osude zbog nekog krivičnog djela, odnosno postojanje opšteg recidivizma.

6.3. Način provođenja istraživanja

Za izvođenje pomenutog istraživanja bilo je neophodno zatražiti odobrenje od nadležnih sudova u BiH za pristup pravosnažnim presudama izrečenim za krivična djela ubistva. Nakon dobijene saglasnosti pristupilo se provođenju navedenog istraživanja. Istraživanje je provedeno neposrednim uvidom u sadržaj pomenutih sudskih odluka. Potrebni podaci za realizaciju istraživanja su unošeni u analitičke upitnike uz poštivanje Zakona o zaštiti ličnih podataka. Svi analitički upitnici su numerisani prema rednom broju obrade i broju presude, što omogućava naknadnu kontrolu rezultata istraživanja. Za potrebe ovog rada, iz ukupnog uzorka su izdvojni podaci o učiniteljima koji su ubistvo učinili na području entiteta FBiH, a kod kojih evidentirana ranija osuđivanost zbog činjenja krivičnih djela.

6.4. Način obrade podataka

Po okončanju prikupljanja podataka, isti su sa analitičkih upitnika prema određenim varijablama učitani u računarski program SPSS s ciljem dalje

⁴⁰ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

statističke obrade. Pri obradi prikupljenih podataka korištena je deskriptivna statistika.

7. Rezultati istraživanja i diskusija

U nastavku će biti predstavljeni podaci o broju povratnika među učiniteljima ubistava u FBiH u vremenskom periodu od 2005 – 2014 godine (zaključno sa 31. 12. 2014. godine), kao i neke njihove karakteristike kao što su oblik učinjenog ubistva, pol, nacionalnost, starosna dob, stepen obrazovanja, zaposlenost, bračno stanje i status žrtve. Uz komentare rezultata ovog istraživanja, biće predstavljeni i upoređivani rezultati nekih raniji istraživanja ubistava na području BiH i regiona.

Tabela broj 1 – Učinitelji ubistva na području FBiH s obzirom na postojanje recidiva (povrata)

Ranija osuđivanost	N	%
Da	126	40
Ne	157	49,8
Nepoznato	32	10,2
Ukupno	315	100

Kao što vidimo u tabeli broj 1 istraživanjem je utvrđeno da je većina učinitelja ubistva u FBiH u posmatranom vremenskom periodu, neosuđivana (49,8%). Međutim, udio učinitelja ubistava koji su ranije osuđivani (40%) je izuzetno visok, dok za 10,2% učinitelja ubistva nije utvrđeno da li su u ranijem periodu osuđivani zbog nedostatka podataka. Prema rezultatima ranijih istraživanja ubistava u vremenskom periodu 1962-1966. godine u SR Bosni i Hercegovini utvrđeno je da je 22,9% učinitelja ubistava ranije osuđivano.⁴¹ Poređenjem rezultata ovih istraživanja sa rezultatima našeg istraživanja na području FBiH uočavamo značajan porast broja povratnika među učiniteljima ubistava, što je veoma zabrinjavajuće. Procenat od 40% povratnika među učiniteljima ubistva koji bi trebao da alarmira sve institucije koje se bave kaznenom politikom, sigurnošću i resocijalizacijom delikventa. Ovo je izuzetno zanimljiv podatak koji bi trebalo još detaljnije istražiti, a naročito koju vrstu krivičnih djela su ranije činili povratnici, kakva je veza ranijih krivičnih djela sa učinjenim ubistvom, te da li je ubistvo rezultat neadekvatne reakcije društva na ranije naznake takvog ishoda. Slične rezultate bilježi i Čimburević koji je istraživao ubistva na području Novog Pazara (Srbija) u vremenskom periodu od 1995–

⁴¹ A. Stajić/ M. Ilić/ R. Mladenović, *Ubistva u Bosni i Hercegovini u periodu 1962-1966*, Kriminološki institut Pravnog fakluteta u Sarajevu, Zbirka studija 3, Sarajevo, 1971, 52.

2004 godine. On je utvrdio da je 40,26% učinitelja ubistava ranije osuđivano zbog nekog krivičnog djela.⁴² Istraživanjem ubistava u jugoistočnoj Srbiji, *Dimovski* je utvrdio da je većina učinitelja ubistava ili 51% ranije osuđivana zbog činjenja krivičnih djela.⁴³ Prema rezultatima istraživanja ubistava u Hrvatskoj u vremenskom periodu 1986–1989. godine utvrđeno je da je 43% učinitelja ubistava ranije osuđivano zbog činjenja krivičnih djela.⁴⁴ Ovi rezultati pokazuju da je i u regionu identičan trend recidiva među učiniteljima ubistava.

Tabela broj 2 – Oblik ubistva kod učinitelja ubistva na području FBiH kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Oblik ubistva	N	%
Ubistvo	41	32,5
Ubistvo u pokušaju	57	45,1
Kvalifikovano ubistvo	25	19,8
Kvalifikovano ubistvo u pokušaju	3	2,4
Ukupno	126	100

U tabeli broj 2 uočavamo da je *pokušaj ubistva* najzastupljeniji oblik ubistava među povratnicima. *Stajić, Ilić, Mladenović* u rezultatima svog istraživanja u vremenskom periodu 1962-1966. godine u SR Bosni i Hercegovini navode da je 85% učinitelja osuđeno zbog „osnovnog” oblika ubistva, 10,7% učinitelja zbog težeg (kvalifikovanog) oblika ubistva i 4,3% zbog krivičnog djela ubistvo na mah.⁴⁵ Nažalost iz ovog istraživanja ne možemo utvrditi koliko je lica osuđeno zbog pokušaja ubistva. Ako ove rezultate uporedimo sa rezultatima našeg istraživanja vidimo da je značajan porast kvalifikovanog oblika ubistava među povratnicima, sa nekadašnjih 10,7% za sve učinitelje ubistava na području cijele BiH, na 22,2% za povratnike na području FBiH, odnosno na polovini BiH. Ako pogledamo istraživanje ubistava u Tuzlanskom Kantonu (FBiH) za vremenski period 2009. do 2019. godine, vidimo da je većina učinitelja učinila osnovni oblik ubistva (96,3%), dok je svega 3,7% učinitelja učinilo kvalifikovani oblik ubistva. Istim istraživanjem se navodi da je 55% učinitelja učinilo ubistva u pokušaju, dok su nešto manje od 44% učinitelja učinili svršeni oblik ubistva.⁴⁶ *Mittermayer* je istražujući ubistva i teška ubistva

⁴² Lj. Čimburović, *Ubistva u Novom Pazaru*, Beograd, 2007, 221.

⁴³ D. Dimovski, *Ubistva u Jugoistočnoj Srbiji*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2014, 126.

⁴⁴ M. Singer *et al.*, 449.

⁴⁵ M. Stajić *et al.*, 40.

⁴⁶ V. Gurda/A. Lukavačkić, „Neke fenomenološke karakteristike krivičnih djela ubistva i sankcioniranje njihovih učinitelja“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli*, godina V broj

u nadležnosti Županijskog suda u Zagrebu u vremenskom periodu od 1998. do 2002. godine na uzorku od 82 predmeta došao do podataka da se u 44% slučajeva radilo o svršenom osnovnom obliku ubistva, u 3,5% slučajeva o svršenom teškom ubistvu, u 40% slučajeva o pokušaju ubistva, u nešto manje od 10% slučajeva pokušaju teškog ubistva i u 2,5% slučajeva pokušaja teške tjelesne povrede, jer je riječ o prekavalifikaciji djela.⁴⁷

Tabela broj 3 – Pol učinitelja ubistva na području FBiH kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Pol učinitelja	N	%
Muško	124	98,4
Žensko	2	1,6
Ukupno	126	100

Istraživanjem je utvrđeno da je najveći udio povratnika među učiniteljima ubistava muškog pola, dok je udio žena svega 1,6%. Potvrdu teze da je ubistvo, ali i povrat među učiniteljima ubistva većinski karakteristika muškaraca, nalazimo i u nekim ranijim istraživanjima u našoj zemlji i regionu. Prema rezultatima ranijih istraživanja u SR Bosni i Hercegovini za vremenski period 1962–1966. godina, od ukupnog broja osuđenih učinitelja zbog krivičnog djela ubistva i ubistva na mah 88,4% su muškarci.⁴⁸ Do sličnih rezultata istraživanja je došao i Pešić za prostor ex SFRJ (87,3% muškarci i 12,7% žene).⁴⁹ U SR Srbiji za vremenski period od 1971. do 1980. godine, istraživanjem je utvrđeno da su 81,32% krvnih delikata učinili muškarci.⁵⁰ Prema rezultatima istraživanja ubistava u Beogradu (Srbija), također je prisutan znatno veći broj osuđenih osoba muškog pola i to 94%.⁵¹ Prema istraživanju ubistava u Crnoj Gori za vremenski period 1981–1990. godina, na muškarce kao učinitelje ubistava se odnosilo čak 90,69%.⁵² Slično stanje kad govorimo o ubistvima je i u Hrvatskoj

1, 2019, 205-206. <http://pf.untz.ba/dokumenti/casopisi/2019-1/8.pdf> (pristup: 24. 5. 2021. godine)

⁴⁷ O. Mittermayer, „Presude na Županijskom sudu u Zagrebu za kazneno djelo ubojstva i teškog ubojstva od 1998. do 2002. godine“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 2007, vol. 14, No 1., 123. <https://hrcak.srce.hr/89281> (pristup: 24. 5. 2021. godine)

⁴⁸ M. Stajić *et al.*, 74.

⁴⁹ V. Pešić, *Ubistva u Jugoslaviji*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja Beograd, Beograd, 1972, 75.

⁵⁰ Š. Vuković, *Krvni Delikti u Srbiji*, Zaječar, 1984, 51.

⁵¹ B. Simeunović-Patić, *Ubistva u Beogradu*, Vojno izdavački zavod, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2003, 80.

⁵² V. Golubović V., *Ubistva u Crnoj Gori*, ITP Unireks, Podgorica, 1996, 208.

gdje je udio žena u ubistvima svega 7,4%.⁵³

Iako pol možda i nije uzrok pojave zločina, ovaj konstitucioni faktor svakako utiče na ovaj ili onaj način na njegovu pojavu.⁵⁴ U skoro svim zemljama podaci o distribuciji kriminaliteta po polu ukazuju da muškarci znatno više čine krivična djela u odnosu na žene. Zbog toga je već duže vrijeme u stručnoj literaturi zastupljeno mišljenje da je kriminalitet tipično muška pojava. Manje prisustvo žena u kriminalitetu i specifičnosti ženskog kriminaliteta se tumači na razne načine. Jedni smatraju da su žene odgovornije za svoje ponašanje od muškaraca, drugi da žene nisu sposobne za činjenje krivičnih djela i treći smatraju da žene teže podnose zatvor pa stoga izbjegavaju činjenje krivičnih djela.⁵⁵ Mnogo veće učešće muškaraca u kriminalu je odraz psihičke i fizičke strukture, društvenog uticaja, položaja i uloge u socijalnoj sredini koji ima muškarac u odnosu na ženu. Društveni položaj muškarca je takav da više dolazi u konfliktne situacije u odnosu na žene, zbog čega unutrašnje predispozicije za delikvenciju više dolaze do izražaja.⁵⁶ Međutim, postoje i oni koji se ne slažu sa konstatacijom da je kriminalitet tipični muški fenomen. *Niceforo* smatra da žene više učestvuju u kriminalitetu od muškaraca, čineći neka krivična djela kao što je pobačaj, prostitucija, čedomorstvo i podsterkavanje na činjenje krivičnog djela, samo što se to nedovoljno evidentira jer je u pravilu manje uočljivo, te ga žene lakše i uspješnije sakrivaju.⁵⁷

Tabela broj 4 – Nacionalnost učinitelja ubistva na području FBiH kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Nacionalnost	N	%
Bošnjak	94	74,6
Srbin	6	4,8
Hrvat	10	7,9
Ostali	16	12,7
Ukupno	126	100

Nacionalnost kao obilježje pojedinca u državi kakva je Bosna i Hercegovina predstavlja izuzetno važan faktor. Svaka pojava i problem u ovakvoj sredini primarno je posmatran kroz prizmu nacionalne i vjerske pripadnosti, što je

⁵³ M. Singer *et al.*, 449.

⁵⁴ H. Henting, *Zločin – uzroci i uslovi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1959, 128.

⁵⁵ M. Milutinović, 201.

⁵⁶ M. Bošković, *Kriminalna etiologija*, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, Novi Sad, 2001, 233.

⁵⁷ M. Milutinović, 200-201.

rezultat pogrešnih ideologija, ratnih dešavanja i post-ratnih kompromisa koji su nažalost imali refleksiju na demografsku sliku stanovništva, ali i unutrašnju administrativnu organizaciju Bosne i Hercegovine. Dakle, prema rezultatima našeg istraživanja uočavamo da je povrat među učiteljima ubistava većinom odlika Bošnjaka koji u FBiH, apsolutno dominiraju sa udjelom od 74,6%, što je i očekivano s obzirom da Bošnjaci čine većinski dio stanovništva u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine. Prema nekim rezultatima iz regiona takođe uočavamo sličan trend da je među učiteljima ubistava većinom zastupljena nacionalnost dominantne nacionalne skupine sa tog područja. Možemo reći da je to logična i prirodna pojava, pa je tako istraživanjem ubistava na području Okružnog suda u Novom Pazaru (Srbija) u vremenskom periodu od 1995–2004. godine utvrđeno da je većina učitelja ubistva evidentirana kao pripadnici Muslimanske nacionalnosti (80,52%), zatim Srbi i Crnogorci (18,18%) i druge nacionalnosti (1,3%).⁵⁸ S obzirom da su se u navedenom periodu Bošnjaci na području Novog Pazara mogli izjašnjavati isključivo kao Muslimani po nacionalnosti, možemo zaključiti da se nacionalnost Musliman koju navodi Čimburović u suštini odnosi na Bošnjake. Prema rezultatima istraživanja ubistava u Beogradu (Srbija) najzastupljeniji učitelji su srpske nacionalnosti sa 78,5%, zatim slijede osobe romske nacionalnosti sa učešćem od 8,7%, Crnogorci sa 5,1%, dok se pripadnici svih ostalih nacionalnih kategorija pojavljuju sa ukupnim učešćem od 7,7%.⁵⁹

Tabela broj 5 – Starosna dob učitelja ubistva na području FBiH kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Starost	N	%
14-17	4	3,2
18-20	4	3,2
21-30	39	31
31-40	29	23
41-50	25	19,8
50 i više	25	19,8
Ukupno	126	100

Istraživanjem je utvrđeno da je većina povratnika među učiteljima ubistava u FBiH starosti od 21-30 godina. Značajan procenat zauzimaju i povratnici starosti od 31-40 godina. U svom istraživanju recidivizma na području FBiH, *Bunjevac* također navodi da je najveći procenat povratnika prisutan među starosnom skupinom od 25–30 godina i to 34%. Nešto manji procenat od 26,5% bilježi

⁵⁸ Lj. Čimburović, 207.

⁵⁹ B. Simeunović-Patić, 93.

starosna skupina od 20–25 godina.⁶⁰ Ovakvi rezultati potvrđuju da je većina povratnika starosti od 20–30 godina. Prema rezultatima istraživanja ubistava u Bosni i Hercegovini u vremenskom periodu od 1962. do 1966. godine, većina učinitelja ubistva je starosti od 21–29 godina (35%). Iza slijede grupe učinitelja starosti od 30–39 godina starosti (29,1%), zatim starosna grupa od 40 do 49 godina (11,9%), zatim starosna grupa od 18–20 godina (10%), zatim grupa učinitelja starosti 50 godina i više (7,85%) i maloljetna lica od 14–17 godine starosti (6,2%).⁶¹ Upoređivanjem rezultata ovog i našeg istraživanja uočavamo da je najveći procenat povratnika upravo među najbrojnijom skupinom učinitelja ubistva. To potvrđuje mišljenja mnogih kriminologa da u mladosti čovjek svoje potrebe najčešće ostvaruje silovito i agresivno, bez strpljenja i „nepotrebnog gubljenja” vremena, zbog čega i nerijetko čini krivična djela koja odlikuje nasilje. Opadanjem fizičke snage, odnosno starenjem, sticanjem iskustva, izvlačenjem pouka iz grešaka učinjenih u mladosti dio delikvenata mijenja način i sredstva učinjenja krivičnih djela, te manje poseže na nasiljem.⁶²

Tabela broj 6 – Stepen obrazovanosti učinitelja ubistva na području FBiH kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Stepen obrazovanosti	N	%
Nepismen ili pismen bez škole	2	1,6
Završena osnovna škola ili nepotpuna osnovna škola	41	32,5
Završena srednja škola ili učenik	73	57,9
VŠS i veći stepen	3	2,4
Nepoznato	7	5,6
Ukupno	126	100

Istraživanjem je utvrđeno da je najveći broj povratnika među učiniteljima ubistava sa završenom srednjom školom. Značajan broj povratnika je i u skupini koja je završila osnovnu školu, odnosno ima nepotpunu osnovnu školu. Ove dvije kategorije čine preko 90% povrata u FBiH među učiniteljima ubistava. Slične rezultate nalazimo u istraživanju recidivizma kod autorke *Bunjevac*. Ona navodi da je 49% povratnika u FBiH sa srednjom stručnom spremom, 40% povratnika je sa završenom osnovnom školom, 13% je neobrazovano i 1% povratnika je sa visokom stručnom spremom.⁶³ Prema rezultatima istraživanja ubistava u Bosni i Hercegovini autori *Stajić, Ilić, Mladenović* su došli do sljedećih

⁶⁰ M. Bunjevac, 124.

⁶¹ M. Stajić *et al.*, 81.

⁶² S. Konstantinović-Vilić, *et al.*, 94.

⁶³ M. Bunjevac, 125.

podataka: najveći procenat učinitelja ubistva i ubistva namah je sa nepotpunom osnovnom školom 60,3%, iza slijedi grupa ubica bez školske sprema sa udjelom od 29,2%, zatim grupa učinitelja ubistava sa završenom osnovnom školom sa udjelom od 6,1%, grupa ubica sa završenom srednjom školom sa udjelom od 3,6% i grupa ubica sa završenom višom školom sa udjelom od 0,7%.⁶⁴ Upoređivanjem ovog i našeg istraživanja vidimo da je značajno porastao broj povratnika među učiniteljima ubistava sa završenom srednjom školom u odnosu na nekadašnje stanje među učiniteljima ubistava uopšteno. To i nije čudno ako uzmemo u obzir da je značajno podignut nivo obrazovanja u BiH u odnosu na vremenski period istraživanja koji su provodili autori *Stajić, Ilić i Mladenović*. To potvrđuju i neka novija istraživanja u Sjevernoj Makedoniji koja su proveli *Talevska i Stefanovski*. Oni su istraživali učinitelje ubistava od strane mentalno oboljelih osoba smještenih u Psihijatrijsku bolnicu Demir Hisar u Makedoniji u vremenskom periodu od 2007. do 2009. godine kojom prilikom su na uzorku od 100 ispitanika došli do rezultata da je većina učinitelja ubistva sa završenom srednjom školom (53%), zatim učinitelji sa osnovnom školom (46%) i sa završenom visokom školom (1%).⁶⁵ Iz navedenog možemo zaključiti da je podizanjem nivoa obrazovanja na Balkanu, srednja škola je postala standard koji uspješno ostvare skoro svi građani, tako da se to više i ne smatra nekim posebnim dostignućem niti garantom uspješne socijalizacije. Iako u kriminološkoj literaturi nisu jedinstvena mišljenja o uticaju stepena obrazovanosti na delikventne aktivnosti, statistički podaci ukazuju da među delikventima ima značajan broj onih sa niskim stepenom obrazovanosti.⁶⁶

Tabela broj 7 – Zaposlenost učinitelja ubistva na području FBiH kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Zaposlenost	N	%
Zaposlen	24	19
Nezaposlen	76	60,3
Penzioner	9	7,1
Nepoznato	17	13,5
Ukupno	126	100

Istraživanjem je utvrđeno da je najveći broj povratnika među učiniteljima ubistava nezaposlen. Slično stanje bilježi i *Bunjevac* u svom istraživanju recidivizma u FBiH. Prema njenom istraživanju 70,5% povratnika je

⁶⁴ M. Stajić *et al.*, 81.

⁶⁵ V. Talevska/B. Stefanovski, „Mental Illness and homicide – prevention of recidivism“, *Acta clinica Croatia*, Vol. 50, No. 4, 2011, 502, www.hrcaak.srcehr/broj/6829 (pristup 5. 1. 2023.)

⁶⁶ M. Milutinović, 350.

nezaposleno, 27% je zaposleno i 2,5% su penzioneri.⁶⁷ Slične rezultate bilježi i *Dimovski* u svom istraživanju ubistava u jugoistočnoj Srbiji gdje nalazi da je većina učinitelja ubistava ili 45% nezaposleno.⁶⁸ Kao što mnogi kriminolozi tvrde, uzroke kriminalnog povrata između ostalog treba tražiti u lošim materijalnim uslovima života, nepovoljnim i nesređenim porodicama, niskom stepenu obrazovanja, nezaposlenosti.⁶⁹ Da je nezaposlenost jedan od bitnih uzroka nastanka povrata, upravo nalazimo u rezultatima našeg istraživanja prema kojim je preko 60% povratnika nezaposleno. Nedostatak novca i nemogućnost zadovoljavanja uobičajnih potreba po svemu sudeći dovodi do ponovnog kriminalnog i nasilnog ponašanja.

Tabela broj 8 – Bračni status učinitelja ubistva na području FBiH kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Bračni status	N	%
Oženjen/udata	55	43,7
Neoženjen/neudata	41	32,5
Vanbračna zajednica	6	4,8
Razveden/razvedena	12	9,5
Udovac/udovica	3	2,4
Nepoznato	9	7,1
Ukupno	126	100

Od ukupnog broja (N=126) povratnika među učiniteljima ubistava u FBiH većina je oženjena/udata. Nešto manji broj se odnosi na neoženjene/neudate povratnike. Ranijim istraživanjem ubistava u SR Bosni i Hercegovini utvrđeno je da je većina ili 60,2% učinitelja ubistava bila oženjena/udata, 30,1% neženjena, 5,4% učinitelja u vanbračnoj zajednici, 2,6% učinitelja razvedeno i 1,7% udovci.⁷⁰ *Bunjevac* u svom istraživanju nalazi da je 43% povratnika neoženjeno, 31% je razvedeno, 27,5% je oženjeno i 3% su udovci.⁷¹ Upoređivanjem rezultata ovog istraživanja i ranije navedenih uočavamo suprotnost. *Dimovski* u jugoistočnoj Srbiji bilježi slične rezultate gdje je također većina ili 49% učinitelja ubistva u momentu učinjenja krivičnog djela bilo neoženjena. Istim istraživanjem se navodi da je 73% učinitelja ubistava u

⁶⁷ M. Bunjevac, 126.

⁶⁸ D. Dimovski, 137.

⁶⁹ S. Konstantinović-Vilić, *et al.*, 235

⁷⁰ M. Stajić *et al.*, 218.

⁷¹ M. Bunjevac, 125.

momentu ubistva živjelo samo (neoženjen, razveden, udovac).⁷² S obzirom na uočene suprotnosti, smatramo da je neophodno detaljnije istražiti uticaj bračnog statusa na kriminalno ponašanje i recidivizam. Ono što možemo pretpostaviti je, da brak zajedno sa nezposlenošću i lošim imovinskim stanjem može biti dodatni katalizator za nasilno ponašanje, nastanak ubistva i recidivizam.

Tabela broj 9 – Status žrtve u odnosu na učinitelje ubistva kod kojih je utvrđeno postojanje recidiva (povrata)

Status žrtve	N	%
Bračni/vanbračni partner	9	7,1
Ljubavni partner	3	2,4
Roditelj	2	1,6
Srodnik	12	9,5
Poznanik	86	68,3
Nepoznato lice	12	9,5
Više lica različitog statusa	2	1,6
Ukupno	126	100

Prema rezultatima istraživanja u tabeli broj 9 uočavamo da je kod velike većine učinitelja žrtva bila poznanik. Ranija istraživanja ubistava u Bosni i Hercegovini također nalaze da je kod većine učinitelja ubistava žrtva bila poznanik (prijatelj, susjed ili poznanik = 58,7%), zatim slijede učinitelji ubistva kod kojih je žrtva bila srodnik (ascendent, descendent, brat ili sestra = 14,3%), zatim učinitelji ubistva kod kojih je žrtva bila bračni ili ljubavni partner (11,7%), zatim grupa učinitelja kod kojih je žrtva bila nepoznato lice (9,7%), zatim grupa učinitelja kod kojih je žrtva bila očuh/maćeha, pastorak/pastorka ili srodnik po tazbini (4%). Kod 1,6% učinitelja ubistva odnos sa žrtvom nije utvrđen.⁷³ Ako uzmemo u obzir da su partneri i srodnici lica poznata učinitelju dolazimo do zaključka, da povratnici među učiniteljima ubistava najvećim dijelom života lišavaju lica koja poznaju i sa kojim su nekom odnosu. Zato se smatra da je ubistvo uvijek rezultat interakcije zločinca i okoline u koju ubrajamo specifičnu delikatnu situaciju i žrtvu. Pretpostavlja se da neki ljudi posjeduju veći stepen vjerovatnoće ili rizik da će postati žrtva ubistva, što je izuzetno važno sa aspekta prevencije. Rizik od stradanja se sastoji od osobnih, socijalnih i situacijskih faktora. U osobne ili lične faktore spadaju biološki faktori (dob, pol, duševna stanja) i psihološki faktori (agresivnost, nemarnost, duševna ograničenost i otuđenost). U socijalne faktore spada profesija, etnička

⁷² D. Dimovski, 136.

⁷³ M. Stajić *et al.*, 196.

8. Zaključak

Istraživanjem je utvrđeno da je 40% učitelja ubistava ranije osuđivano, odnosno da spada u kategoriju povratnika u činjenju krivičnih djela. Velika većina (77,6%) tih povratnika je učinilo ili pokušalo učiniti osnovni oblik ubistva. Da je nasilni kriminal odlika muškaraca pokazuje i ovo istraživanje prema kojem je povrat među učiteljima ubistava isključivo rezervisan za mušku populaciju sa udjelom od 98,4%. Nacionalna zastupljenost povratnika među učiteljima ubistava je odraz trenutne demografske slike u FBiH prema kojoj Bošnjaci čine značajnu većinu (74,6%) među ovom skupinom povratnika. Potvrdu teze da mlađi čovjek češće poseže za nasiljem pronalazimo i u rezultatima našeg istraživanja prema kojem većina (31%) povratnika spada u skupinu starosti od 21-30 godina. Većina (57,9%) ovih povratnika je srednje stručne spreme, ali istovremeno i nezaposlena (60,3%). Iz ovog rezultata proizilazi da uzroke kriminalnog povrata svakako treba tražiti u lošim materijalnim uslovima života i nezaposlenosti. Rezultati istraživanja nam takođe govore da je većina (43,7%) ovih povratnika oženjena/udata. Najčešće žrtve ovih učitelja su poznanici. Ako uzmemo u obzir da su partneri i srodnici lica poznata učitelju dolazimo do zaključka, da povratnici među učiteljima ubistava najvećim djelom života lišavaju lica koja poznaju i sa kojim su nekom odnosu. Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da recidivizam predstavlja opasnu i postojanu društvenu pojavu koja se pokazala izuzetno otpornom na sve dosada primjenjene mjere suzbijanja. Ubistvo je opet najekstremniji vid ljudskog destruktivnog djelovanja koji narušava sigurnost društva. Združeno ove dvije pojave su najopasniji oblici delikventnog ponašanja koji se mogu susresti u praksi. Zbog toga je potrebno se ozbiljno pozabaviti ovim pojavama, ako se želi izgraditi siguran životni ambijent. To se može postići samo pravovremenom i efikasnom reakcijom društva, odnosno nadležnih institucija. Ukoliko društvena reakcija nije odgovarajuća, pravovremena i snažna, očekivati je povećano združeno manifestovanje ovih pojava u opasnijem i brutalnijem izdanju. Opravdano se postavlja pitanje da li je recidivizam među učiteljima ubistva posljedica neefikasne reakcije društva na ranije učinjena krivična djela. Posmatrano sa peneološkog aspekta ponovno činjenje krivičnog djela je upravo rezultat neadekvatnog procesa preodgoja i resocijalizacije, što znači da je društvena reakcija na kriminal „podbacila“, da je bila i suviše blaga, neefikasna i neogovarajuća. Krivični zakon u FBiH kaže da će sud prilikom odmjeraivanja kazne učitelju za krivično djelo učinjeno

⁷⁴ Z. Šeparović, 29-30.

u povratu, posebno uzeti u obzir je li ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, jesu li oba djela učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude ili od izdržane ili oproštene kazne. To znači da povrat ne mora biti otežavajuća okolnost i ne mora rezultirati strožijom kaznom. Koliko je to zaista opravdano i ispravno? Ako posmatramo rezultate našeg istraživanja uočavamo da rizičnu skupinu uglavnom čine mlađe muške osobe, srednje stručne spreme, nezaposlene i većinom u braku. Mlađe osobe, bez stalnog zaposlenja, nezadovoljne, oženjene i vjerovatno pojačano frustrirane su najčešći učinitelji ubistva, ali istovremeno i povratnici u činjenju krivičnih djela. Šta se čini da se to spriječi? Koliko se zaista želi i može pomoći ovakvim osobama da nakon već učinjenog krivičnog djela, ne počine novo, samo ovaj put mnogo teže djelo?

RECIDIVISM AND HOMICIDE IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary:

Recidivism, or criminal relapse, represents a socially dangerous phenomenon that is reflected in the repeated commission of criminal offenses. This phenomenon is also the best indicator of the success of criminal law in preventing and suppressing crime. What is more dangerous than the usual relapse is the relapse that involves committing the criminal offense of homicide. Preventing and suppressing these extremely dangerous phenomena is the obligation of every modern society. However, many studies indicate that this is not an easy task. The author of this empirical work sheds light on the prevalence of these phenomena in the Bosnian-Herzegovinian entity of FB&H. By presenting data on relapse among perpetrators of homicide, the author underscores the urgency of the situation and urges the academic community to take proactive measures, given the invaluable nature of human life. By pointing out the specific characteristics of relapse, the author also presents possible causes of criminal relapse, as well as the need to reconsider current legal “solutions” when it comes to suppressing recidivism.

Key words: criminal law, criminology, homicide, recidivism, criminal relapse